

kožto sídel příslušníků vyšších společenských vrstev. Bude tedy třeba provést mezi těmito útvary hlubší diferenciaci. To však přesahuje rámec tematu práce.

Kniha je doplněna obsáhlým německým resumé, seznamem literatury a zeměpisným rejstříkem usnadňujícím rychlou orientaci v textu. Fotografické tabulky umožňují nahlédnout do náleзовé situace a zejména dovolují získat názornější představu o keramice — tvarech, výzdobě i povrchovém opracování. Obrázky v textu a plány v příloze reprodukuji zkoumanou situaci a seznamují nás s ostatním inventářem. Jsou provedeny vzorně, místy snad poněkud neúsporně (obr. 54, 74—77). Velmi názorná je příloha B, znázorňující vývoj osídlení klučovského návrší od mladší doby kamenné, která by neměla v žádné publikaci tohoto druhu chybět.

Závěrem je třeba konstatovat, že Kudrnáčova kniha je přes některé naznačené nedostatky cenným přínosem pro slovanskou archeologii. Je výsledkem poctivé práce skromného badatele, který dokázal z výzkumu lokality bez efektních nálezů vzrušujících svou nádherou současnou veřejnost, nýbrž pouze na základě předmětů a objektů masového výskytu provázecích život prostého lidu vytvořit dílo závažného historického dosahu.

Bořivoj Dostál

R. A. Crossland, *Immigrants from the North*. The Cambridge Ancient History, Rev. Ed. of Vol. I § II, Fasc. 60, Cambridge, Univ. Press 1967. Stran 61. Cena 6 s.

Profesor sheffieldské university R. A. Crossland napsal pro druhé vydání CAH stať o problematice indoevropských migrací do Egeidy a na Blízký východ. Stať má v novém vydání CAH své plně opodstatnění, neboť ačkoli základní teze indoevropské srovnávací jazykovědy zůstávají stále v platnosti, modifikovaly se v posledních desetiletích dosti výrazně názory na některé dílčí otázky, spojené zejména s vyčleňováním jednotlivých dílčích indoevropských skupin z tzv. indoevropského prajazykového společenství.

Různými teoretickými otázkami, jako vymezením pojmu „indoevropský“, obecnou problematikou migrací, a především otázkami vzájemného vztahu archeologického a lingvistického dokladového materiálu, se zabývá C. v úvodní kapitole práce (str. 3—8) a stanoví v ní celou řadu cenných kritérií pro posuzování závažnosti archeologické a lingvistické dokumentace při vytváření správného obrazu nejstarších vývojových fází indoevropského jazykového a etnického světa.

Jádro práce tvoří druhá až čtvrtá kapitola. V kapitole druhé (str. 9—19) autor vypočítává, krátce charakterizuje a chronologicky zařazuje nejstarší indoevropské jazyky ze staré Anatólie, ze severní Mesopotamie a Sýrie a z Egeidy, a navíc pak připojuje krátkou charakteristiku všech ostatních ie. jazykových skupin. Pokud jde o tzv. ie. jazyky anatólské, pokládá C. za prokázanou jejich anatólskou existenci již na konci 20. stol. př. n. l., a to zejména s odkazem na údajná indoevropská jména v akkadských klinopisných záznamech z Kültepe. Anatólské jazyky člení tradičním způsobem na chetitštinu klinopisnou, palajštinu, luvijštinu a s ní velmi těsně spřízněnou hieroglyfickou chetitštinu; přitom s přihlédnutím k nejnovejším názorům přiřazuje k nim jako jejich přímé pokračovatele i dva jazyky doložené v Malé Asii v 1. tis. př. n. l., totiž lýdštinu, a zejména pak — s přímým vztahem k luvijštině — lykištinu. V oblasti severozesopotamsko-syrské nachází C. již od poloviny 2. tis. př. n. l. stopy indoevropského jazyka indoiránského (přesněji prý přímo indického), a to opět s odkazem na osobní jména nacházená tentokrát v soudobých churritských textech.

Naproti tomu Crosslandovy formulace týkající se řečtiny jsou až příliš opatrné a obsahují závěr, podle něhož „první polovina 13. stol. př. n. l. představuje poslední možný termín pro příchod řečtiny na Peloponnés — i když autor sám hned připouští 14. nebo 15. stol. př. n. l. jako datování obecněji přijatelné. C. je tu zřetelně pod vlivem Palmerova „nižšího“ datování knósských tabulek lineárního písma B (cca 1200 př. n. l.). Palmerova hypotéza je však v posledních letech spíše na ústupu, a tak se zmíněné Crosslandovo datování jeví velmi nízké. Znamenalo by mimo jiné upírat řeckým Achajům nejen zbudování mykénských šachtových hrobů ze 17./16. stol. př. n. l., nýbrž snad i stavby kupolových hrobů z 15./14. stol. př. n. l.

Třetí kapitola (str. 20—38) je věnována rozboru archeologických dokladů týkajících se příchodu Indoevropčanů do jejich pozdějších sídel. C. v ní věnuje značnou pozornost názorům J. Mellaarta na anatólskou chronologii a na možnost velmi raných indoevropských migrací do této oblasti: M. přivádí Luvijce z Thrákie (tj. od severozápadu) do Troady již kolem r. 2800 př. n. l. a hlouběji do Anatólie pak kolem r. 2300 př. n. l., kdežto Protochetitci přišli podle něho do Anatólie kolem r. 1900 př. n. l. od severovýchodu cestou podél Kavkazu. C. se ve své kritice soustřeďuje na dva body Mellaartových výkladů, na příliš vysoké datování nejstarší ie. migrace na maloasijskou půdu (za nejvyšší možný údaj je C. ochoten pokládat

dobu kolem r. 2300, ale i to čini s výhradami) a na dvoji směr příchodu Indoevropanů do Anatólie; Crosslandovi se totiž jeví jako nepravděpodobné, že by Luvijci a Chetité, mluvící v 2. tis. př. n. l. poměrně příbuznými jazyky, byli mohli přijít do Anatólie zcela opačnými cestami, a to s časovou diferencí nejméně 400 let, a má spíše za to, že předchůdci jak Chetitů. tak i Luvijců a dalších ie. kmenů anatólské skupiny vstoupili na anatólskou půdu kolem r. 2300 př. n. l. ze severozápadu a odtamtud se pak ve 20. stol. př. n. l. stěhovali dále do nitra Malé Asie.

Rovněž v partii věnované Recku obrací C. pozornost k některým novým hypotézám. Vyslovuje zde výhrady jak k Mellaartovu názoru o maloasijském původu Řeků, tak i k Palmerově hypotéze o předřecké migraci Luvijců do Recka, a i když sám výslovně pokládá zatím za nejisté, odkud vlastně Řekové přišli na Balkánský poloostrov, lze z jiných partií Crosslandovy studie soudit, že se přiklání k názorům o jejich příchodu ze severu někdy kolem r. 1900 př. n. l.: starší destrukci v Lerně kolem r. 2100 př. n. l. přičítá nějaké ranější, oddělené „protořecké“ vlně nebo jinému ie. kmeni. Jazyk řeckého obyvatelstva byl podle jeho názoru nářečně diferencován již před příchodem Řeků do středního a jižního Recka a jistá část Řeků zůstala dočasně někde na severu a posunula se k jihu teprve ke konci 1. tisíciletí př. n. l. pod jménem Dóru.

Indoevropský vstup do Íránu a Indie si autor představuje v podobě několika vln, procházejících vždy nejprve cestou přes Írán; první z těchto vln pronikla snad do Indie již někdy kolem r. 1800 př. n. l., avšak příchod indického obyvatelstva, jehož kultura je spojena s nejstaršími védskými hymny, byl podle C. mladší než rok 1500 př. n. l. Poslední z vln se trvale usadila v Íránu v pokročilejší fázi 2. tis. př. n. l. jako jádro fránské větve indofránské skupiny.

C. věnuje v této kapitole značnou pozornost i prehistorii ostatních ie. oblastí a mezi těmito výklady si zasluhuje zmínky zejména partie věnovaná názorům E. a J. N. Neústupného, pokud jde o problematiku keltských sídel v Čechách (C. tu uvádí datum 1300 př. n. l. jako nejpozdější mez pro počátek keltského osídlení), dále výklad o Latinech jako první vlně indoevropských příchozích do Itálie (cca 1500 př. n. l.?) a úvahy o etnickém pozadí existence tzv. mořských národů, působících zhoubu v mnoha krajinách východního Středomoří kolem r. 1200 př. n. l.; C. tu všude podává — stejně jako v předchozích částech své studie — mnoho zajímavých dílčích informací, je si ovšem přitom dobře vědom časté jejich problematičnosti, a proto při vyvozování svých závěrů postupuje velmi opatrně.

Na základě předchozích dílčích rozborů se C. v 4. kap. (38–52) soustřeďuje na úvahy o chronologickém i geografickém zařazení tzv. pravlasti Indoevropanů. K řešení této problematiky přistupuje jednak z hlediska lingvistického, jednak archeologického. U *lingvistického* přístupu si C. opět uvědomuje teoretické obtíže, které jsou s otázkou spojení, a věnuje tu nejprve pozornost tzv. *lingvistické paleontologii*, jejímž předmětem je zkoumání indoevropské slovní zásoby s tím cílem, aby se ze slov pokládaných na základě historického jazykového srovnávání za zděděná z ie. prajazyka mohly činit závěry o geografickém prostředí prajazykového společenství (Indoevropané nemají např. vlastní zděděné ie. jméno pro lva, tygra, velblouda, ale měli zřejmě společné názvy pro vlka, medvěda nebo pro buk; zvláště geografické rozšíření buku by lokalizovalo poslední území, na němž Indoevropané ještě žili pohromadě, mezi Baltické a Černé moře), obdobně i závěry o materiální kultuře (společné názvy pro hovězí dobytek a koně ukazují na to, že Indoevropané znali již primitivní zemědělství; společný název pro měď či bronz prokazuje znalost metalurgie, a tento fakt klade rozpad ie. společenství až někde na druhé polovině 3. tis. př. n. l.), o sociálních vztazích i o náboženství (ze systému příbuzenských jmen lze vysoudit patriarchální organizaci: společné jméno pro boha nebes [Zeus, Juppiter, Dyaúh] u řady ie. kmenů naznačuje existenci společných zděděných náboženských představ).

C. tu zejména kritizuje dvě novější hypotézy, náležející do metodického okruhu lingvistické paleontologie. V prvním případě jde o teorii H. Kraheho, který vyslovil zejména na základě způsobu tvoření názvů evropských řek, ale i jiných jazykových shod, zajímavou hypotézu, podle níž Keltové, Italikové, Germáni, Illyrové a snad i Baltové, tvořili zvláštní „evropskou“ skupinu ie. jazyků. Crosslandovi se jeví tato teorie nepřesvědčivá a shody Krahem uváděné jako sekundární a nepodstatné. Kriticky se staví C. i k hypotéze L. R. Palmera, jenž došel na základě interpretací krétsko-mykénských lineárních B textů k závěru, že mykénský společenský systém a jeho politické instituce mají tolik stýbných bodů se stavem v společnosti chetitské a raně germánské, že musel být zděděn z období ie. pospolitosti, jež údajně mělo jakýsi téměř feudální charakter. C. zdůrazňuje ve své kritice zejména problematičnost interpretace některých mykénských státoprávních termínů — a navíc je třeba ještě dodat, že to, co se snad opravdu jeví u zmíněných ie. kmenů jako podobné, může být

dáno tím, že jak mykénská a chetitská společnost v 2. pol. 2. tisíciletí př. n. l., tak i rodící se germánská feudální společnost ze začátku středověku nebyly ještě — každá ve své době — příliš vzdáleny od vývojového stadia rozpadu rodové společnosti, takže tu máme co činit spíše se shodami vyvěrajícími ze zákonitosti vývoje ekonomických formací než se stopami nějakého etnického, či dokonce rasového dědictví.

Vedle lingvistické paleontologie slouží autorovi jako zdroj lingvistické argumentace metoda *historické dialektologie* usilující o rekonstrukci procesu, jak se ie. prajazyky postupně rozrůzňoval v literárně doložené ie. jazykové skupiny. C. tu postupuje opět velmi obezřetně: limituje dosah starého dělení ie. jazyků na skupinu kentumovou a satemovou, ale nepřijímá ani Porzigovu hypotézu o ie. pravlasti v střední nebo severozápadní Evropě a s tím související názor o těsné jazykové spojitosti zvl. Keltů, Italiků a Germánů; naopak ve shodě s učením neolingvistů zdůrazňuje spíše okrajový charakter keltských, italických, anatolských jazyků a tocharštiny v indoevropském „kontinuu“, a tím i jejich poměrně rané vydělování z prajazykového společenství (rozhodně již na počátku 2. tisíciletí př. n. l.) — kdežto naproti tomu např. protoindičtina se dostala podle C. do svého pozdějšího značně excentrického postavení teprve poměrně pozdě, až snad v posledním čtvrtletí 2. tisíciletí př. n. l. (tento údaj se neshoduje plně s Crosslandovými vývody v 3. kap., kde autor s první protoindičkou vlnou v Indii počítal již kolem r. 1800 př. n. l., ale C. má zřejmě ve 4. kap. na mysli Árijce védských hymnů). Vzhledem k tomu, že žádný z Crosslandových okrajových jazyků není satemový, jeví se mu všeobecně náležitost k satemové jazykové skupině jako výsledek sekundárních změn, které se uskutečnily pouze v některých z těch ie. dialektů, jež zůstaly spolu pohromadě po odchodu dialektů okrajových (např. v indoiránštině, baltštině a slovanštině). kdežto v jiných (např. v germánštině, řečtině) se neprosadily. Jazyky kentumové i satemové jsou přitom navzájem propojeny složitou sítí různých isoglos a C. mezi nimi zvláště zdůrazňuje zejména ty, které navzájem spojují řečtinu, arménštinu, fryzštinu a íránštinu.

Existenci jistých shod mezi ie. jazyky a ostatními jazykovými rodinami vysvětluje autor především jako produkty vnějších styků indoevropského společenství s některými z těchto rodin, zejména s jazyky uraloaltajskými (a mezi nimi hlavně s ugrofínštinou); pokud jde o možnost genetických vztahů se skupinou semitskohamitskou nebo s kavkazkými jazyky, C. pokládá veškeré takové úvahy za předčasné a zjištěné shody ve slovníku považuje v zásadě za pouhé výpůjčky.

Pokud jde o archeologické vymezení ie. pravlasti, C. odmítá názor o poměrně raném příchodu Indoevropanů do jv. Evropy (kolem r. 2500 př. n. l.) poukazem na zřejmě anatolský původ obyvatelstva, které tam bylo v 2. polovině 2. tisíciletí př. n. l. usazeno, a úvahy o kolébce Indoevropanů v oblasti Visly, Odry, Labe a Vesery oslabuje odkazem na nedostatky lingvistických dokladů a problematičností tamních případných archeologických migrací. Spíše se kloní k názoru odvozujícímu Indoevropany z jihoruských stepí při Černém moři — s případným širším zázemím ještě dále na východ. Tato oblast se mu jeví příhodná jak z hlediska předpokládaného rozptýlení ie. obyvatelstva různými směry, tak i z hlediska možnosti, jak vysvětlit jazykové podobnosti a rozdíly mezi jednotlivými ie. jazyky. Odtamtud došlo podle něho v 2. polovině 3. tisíciletí př. n. l. k nejrůznějším migracím. Ovšem přiznává, že i tato hypotéza má své nedostatky.

V závěrečné kapitole (str. 52—56) se pokouší C. charakterizovat ie. civilizační přínos v době těchto raných migrací a zdůrazňuje v této souvislosti zejména *užívání koní* (nikoli však válečných vozů, které mělo své počátky pravděpodobně na pomezí syrsokomesopotamsko-íránském), dále specifickou *politickou organizaci* v čele s králem, jehož funkce vojevůdcovská převážovala nad funkcí kněžskou), a s jistou primitivní formou sněmu či rady starších, navozující představy jakési vojenské demokracie, a konečně specifické *náboženské představy* s nejvyšším (mužským) bohem nebes a blesku. V civilizovaných oblastech, do kterých se Indoevropané stěhovali, vstřebávali do sebe velmi rychle místní kulturu a dovedli se tu brzy uplatnit i jako politická síla (Chetitě v Anatólii, mykénská Achajové v Egeidě, árijská knížata jako vůdcové churritských vetřelců v severní Sýrii, nebo Médové a Peršané jako dědici Babyloňanů a Assyřanů).

Crosslandova kniha poskytuje tedy rozmanitý pohled na problematiku existence nejstarších Indoevropanů, ať z hlediska lingvistického, archeologického či z hlediska vývoje ekonomických formací, a patří k stěžejním statím nového vydání CAH.

Antonín Bartoněk